"O‘QUVCHI-YOSHLARNING MA’NAVIY KAMOLOTINI SHAKLLANTIRISHDA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI"

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Pedagogika va Psixologiya kafedrasi katta o'qituvchisi Kubayev Ma'ruf Qosim o'g'li

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Boshlang’ich ta’lim 4- bosqich talabasi Mirzakimova Dilnavoz Rashid qizi

Annotatsiya

Ushbu maqola o‘quvchi-yoshlarning ma’naviy kamolotini shakllantirishda ommaviy axborot vositalarining (OAV) o‘rni va ulardan samarali foydalanishning pedagogik asoslarini tahlil qiladi. Zamonaviy axborot texnologiyalari davrida OAV yosh avlodning dunyoqarashini shakllantirish, axloqiy qadriyatlarni singdirish, madaniy saviyasini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Maqolada OAVning ijobiy va salbiy ta’sir imkoniyatlari, ulardan tarbiyaviy maqsadlarda foydalanishning usullari, o‘qituvchi va ota-onalarning bu jarayondagi roli hamda yoshlarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish masalalariga urg‘u beriladi.

Kalit so‘zlar: ommaviy axborot vositalari, ma’naviy kamolot, o‘quvchi-yoshlar, tarbiya, pedagogik asoslar, axloqiy qadriyatlar, tanqidiy fikrlash, axborot texnologiyalari, dunyoqarash.

Kirish. Inson kamolotining eng muhim bosqichlaridan biri bo‘lmish yoshlik davri, shaxsning dunyoqarashi, axloqiy me’yorlari, ma’naviy qadriyatlari shakllanadigan murakkab jarayondir. Ayniqsa, hozirgi global axborotlashuv asrida o‘quvchi-yoshlar tobora ko‘proq ommaviy axborot vositalari ta’sir doirasiga tushmoqda. Televideniye,

radio, internet, ijtimoiy tarmoqlar, chop etiladigan nashrlar kabi OAVlar yoshlarning hayotiga, fikrlash tarziga, dunyoqarashiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois, o‘quvchi-yoshlarning ma’naviy kamolotini shakllantirishda OAVdan foydalanishning pedagogik asoslarini chuqur o‘rganish va ulardan ushbu maqsad yo‘lida samarali foydalanish yo‘llarini aniqlash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Mazkur maqolada mazkur masalaning nazariy va amaliy jihatlari pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi.

Asosiy qism. O‘quvchi-yoshlarning ma’naviy kamoloti deganda, ularning shaxs sifatida shakllanishi, axloqiy fazilatlarga ega bo‘lishi, Vatanga muhabbat, xalqqa sadoqat, insonparvarlik, halollik kabi oliyjanob g‘oyalar asosida hayot kechirishga tayyor turishi tushuniladi. Bu jarayonda OAV ikki tomonlama ta’sirga ega: ular bir tomondan, yoshlarga dunyo haqidagi bilimlarni, madaniy boyliklarni, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni yetkazishda muhim manba bo‘lsa, ikkinchi tomondan, ma’naviy buzuqlik, g‘arazli g‘oyalar, turli tahdidlarning tarqalishiga ham vosita bo‘lishi mumkin.

Pedagogik nuqtai nazardan, OAVdan tarbiyaviy maqsadlarda foydalanish quyidagi asosiy yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi:

1. Ma’lumot va bilimlarni taqdim etish: OAV yoshlarga tarixiy voqealar, madaniyatlar, ilm-fan yutuqlari, jamiyat hayoti haqida boy ma’lumotlar beradi. Bu bilimlarni tizimli va tahliliy tarzda taqdim etish yoshlarning dunyoqarashini kengaytiradi. Ta’lim jarayonida OAV materiallaridan (hujjatli filmlar, ilmiy-ommabop ko‘rsatuvlar, maqolalar) foydalanish o‘quvchilarning mavzuni chuqur anglashiga yordam beradi.

2. Axloqiy va ma’naviy qadriyatlarni singdirish: Turli ko‘rsatuvlar, filmlar, adabiy asarlar, badiiy asarlar orqali milliy va umuminsoniy qadriyatlar, ezgulik, yaxshilik, mehnatsevarlik, insoniylik kabi tushunchalarni yoshlarga singdirish mumkin.

Qahramonlarning ibratli xatti-harakatlari, hayotiy tajribalari yoshlarga o‘rnak bo‘la oladi. Biroq, bu borada OAVda namoyish etilayotgan kontentning mazmunini tanqidiy baholash va axloqan to‘g‘ri yo‘ldan boruvchi namunalarni ajratib olish muhim.

3. Tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish: Zamonaviy axborot oqimida haqiqatni yolg‘ondan, foydali ma’lumotni zararli g‘oyalardan ajratish juda muhim. OAVdan olingan ma’lumotlarga shubha bilan qarash, ularning manbasini tekshirish, turli nuqtai nazarlarni solishtirishga o‘rgatish yoshlarning mustaqil fikrlashini shakllantiradi. Bu esa ularni turli mafkuraviy hujumlar va yolg‘on axborotlardan himoya qiladi. Maktablarda "media savodxonlik" darslarini joriy qilish yoki mavjud fanlar doirasida bu mavzuga urg‘u berish maqsadga muvofiq.

Ommaviy axborot vositalari – bu keng auditoriyaga mo‘ljallangan, ko‘p sonli insonlar uchun axborot, g‘oyalar va ko‘ngilochar kontentni tarqatish vositalaridir. Ular jamiyatning muayyan hodisalar, voqealar va muammolar haqida xabardor bo‘lishini ta'minlaydi. OAVning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

• Axborot berish: Dunyoda va o‘z mamlakatingizda yuz berayotgan voqealar, siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy yangiliklar haqida xolis va ob'ektiv ma'lumotlarni taqdim etish.

• Jamoatchilik fikrini shakllantirish: Muayyan muammolar va hodisalar atrofida muhokamalar o‘tkazish, turli xil qarashlarni taqdim etish orqali jamoatchilik fikrini shakllantirish va rivojlantirish.

• Nazorat funksiyasi: Davlat hokimiyati organlari va boshqa ijtimoiy institutlarning faoliyatini kuzatish, ularning faoliyatidagi kamchiliklarni fosh qilish va jamiyat oldida javobgarligini oshirish.

• Madaniyatni tarqatish va targ‘ib qilish: Milliy va jahon madaniyatining eng yaxshi

namunalarini targ‘ib qilish, xalqlar o‘rtasida madaniy aloqalarni mustahkamlash.

• Ta'lim va tarbiya: Insonlarga bilim berish, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni singdirish, dunyoqarashni kengaytirish.

• Ko‘ngilochar funksiya: Bo‘sh vaqtni mazmunli o‘tkazish uchun turli ko‘ngilochar dasturlar, filmlar, musiqalar va boshqa kontentlarni taqdim etish.

Bugungi kunda axborot texnologiyalari hayotimizning ajralmas qismiga aylangan. Televideniye, internet, ijtimoiy tarmoqlar kabi ommaviy axborot vositalari orqali biz dunyoda ro‘y berayotgan voqea-hodisalardan xabardor bo‘lib turamiz. Bu vositalar bizga ko‘p jihatdan foyda keltirsa-da, ularning salbiy ta’sirlari ham mavjud. Ayniqsa, yosh avlodni bu ta’sirlardan himoya qilish va axborot vositalaridan to‘g‘ri foydalanishni o‘rgatish muhimdir.

Ommaviy axborot vositalarining salbiy ta’siriga nimalar kirishi mumkin? Birinchidan, bu yolg‘on va buzib ko‘rsatilgan ma’lumotlar tarqalishi. Ba’zan biz internetda yoki boshqa manbalarda haqiqatga to‘g‘ri kelmaydigan, shaxsni yoki guruhlarni obro‘sizlantirishga qaratilgan xabarlarni uchratishimiz mumkin. Bunday ma’lumotlar odamlarning fikrini chalg‘itishi, ularda noto‘g‘ri qarashlar shakllanishiga olib kelishi mumkin.

Ikkinchidan, axborot vositalari orqali zo‘ravonlik, shafqatsizlik va axloqsizlikni targ‘ib qiluvchi kontentlar tarqalishi mumkin. Ayniqsa, bolalar va o‘smirlar bunday kontentlarga duch kelganda, bu ularning ruhiyatiga salbiy ta’sir qilishi, noto‘g‘ri xulq-atvorlarni shakllantirishi mumkin.

Uchinchidan, ommaviy axborot vositalari, ayniqsa ijtimoiy tarmoqlar, haddan tashqari ko‘p vaqt sarflanishiga olib kelishi mumkin. Bu esa odamlarning kundalik hayotiga, o‘qish yoki ishlariga, oila a’zolari bilan muloqotiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Bu kabi salbiy ta’sirlardan himoyalanish uchun nima qilish kerak? Avvalo, har bir kishi, ayniqsa ota-onalar, o‘z farzandlarining qanday axborotlarni qabul qilayotganiga e’tibor berishlari lozim. Internetdan, televideniyadan foydalanishda ma’lum bir tartib-qoidalar belgilash, bolalarga ma’qul bo‘lmagan kontentlarni cheklash muhimdir. Shuningdek, bolalarga ularga taqdim etilayotgan ma’lumotlarni tanqidiy tahlil qilishni, ularning haqiqatga qanchalik mos kelishini o‘rganishni o‘rgatish kerak. Davlat tomonidan ham bu borada qonuniy choralar ko‘rilishi, noxush kontentlar tarqalishining oldini olish bo‘yicha ishlar olib borilishi zarur. Ammo eng muhimi, har bir insonning o‘zi ongli ravishda va mas’uliyat bilan axborot vositalaridan foydalanishi, o‘zini va yaqinlarini salbiy ta’sirlardan himoya qilishidir. Axborotni to‘g‘ri, xolis va axloqiy me’yorlarga mos ravishda qabul qilish va tarqatish bugungi kunning muhim talablaridan biridir.

Yoshlarimiz ma’naviyatiga OAV qanday ta’sir ko‘rsatadi? Bugungi kunda dunyo juda tez o‘zgaryapti. Axborotlar bizga har qadamda yetib keladi: televizor, internet, ijtimoiy tarmoqlar orqali. Bularning hammasi OAV (Ommaviy axborot vositalari) deb ataladi. Bu vositalar biz, ayniqsa, yoshlar uchun juda muhim. Chunki ular bizning dunyoqarashimizni shakllantiradi, nimalarga qiziqishimizni, nimalarni o‘rganishimizni belgilaydi. OAV bizga yangi narsalarni o‘rganishga yordam beradi. Tarixiy voqealar, boshqa mamlakatlar hayoti, turli fanlar haqidagi ma’lumotlar bizni bilimliroq qiladi. Ko‘rsatuvlar, filmlar, maqolalar orqali biz yaxshilik va yomonlikni, to‘g‘ri va noto‘g‘ri yo‘llarni ajrata olishni o‘rganamiz. Biz sevimli qahramonlarimizning harakatlaridan o‘rnak olamiz, ularning fazilatlari bizga ta’sir qiladi. Masalan, jasoratli qahramon bizni ham jasur bo‘lishga undashi mumkin. Mehribon obraz esa bizni ham boshqalarga yaxshilik qilishga o‘rgatadi. Shuningdek, OAV bizda o‘ziga bo‘lgan ishonchni orttirishga yordam beradi. Turli ijodiy tanlovlar, olimpiadalar haqidagi xabarlar bizni ham o‘z iste’dodimizni namoyon etishga undaydi.

G‘alaba qozongan yoshlarning hikoyalari bizga ilhom bag‘ishlaydi.

Lekin bir narsani unutmaslik kerak: OAVda har xil ma’lumotlar bo‘ladi. Ba’zan bizga noto‘g‘ri yoki yomon ta’sir ko‘rsatadigan narsalar ham ko‘rinishi mumkin. Shuning uchun OAVda ko‘rgan-eshitganlarimizni har doim yaxshilab o‘ylab, tahlil qilib, faqat foydali va to‘g‘ri ma’lumotlarni qabul qilishimiz lozim. Ota-onalarimiz, o‘qituvchilarimiz bilan maslahatlashib, qaysi ma’lumotlar biz uchun yaxshi ekanligini bilib olishimiz ham juda muhim. Demak, OAV – bu bizning ma’naviy dunyomizni boyituvchi kuchli vosita. Undan to‘g‘ri va oqilona foydalansak, biz yanada bilimli, ma’naviyatli va barkamol insonlar bo‘lib o‘sishimiz mumkin.

Xulosa. Mazkur maqolada o‘quvchi-yoshlarning ma’naviy kamolotini shakllantirishda ommaviy axborot vositalaridan (OAV) foydalanishning pedagogik asoslari atroflicha tahlil etildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy axborotlashgan jamiyatda OAV yoshlarning dunyoqarashini, ma’naviy qadriyatlarini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu jarayonda OAVdan samarali foydalanish uchun ularning mazmunini tanqidiy tahlil qilish, axborotni to‘g‘ri baholash ko‘nikmalarini rivojlantirish, hamda ijtimoiy tarbiyaning ma’naviy yo‘nalishlarini kuchaytirish zarur. Maqolada ta’kidlanganidek, OAV yoshlarga turli xil axborot, g‘oyalar va qadriyatlarni taqdim etish orqali ularning ma’naviy dunyosiga kuchli ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu bois, ta’lim muassasalari va oilada OAVdan tarbiyaviy maqsadlarda foydalanishning ilmiy-pedagogik asoslarini ishlab chiqish dolzarb vazifa hisoblanadi. Bunda OAVning ijobiy va salbiy ta’sirlarini hisobga olgan holda, yoshlarning ma’naviy barkamolligi yo‘lida to‘siq bo‘ladigan omillarni bartaraf etish va ijobiy ta’sirni kuchaytirish strategiyalari ishlab chiqilishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, o‘quvchi-yoshlarning ma’naviy kamolotini shakllantirishda OAVdan foydalanishning pedagogik asoslari ularning axborotni qabul

qilish, qayta ishlash va undan oqilona foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirish, shuningdek, ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni singdirishga qaratilgan tizimli va uzviy jarayonni o‘z ichiga oladi. Bunda ta’lim va tarbiya jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish, OAVning tarbiyaviy imkoniyatlaridan to‘liq foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Azizxonova, N. (2020). Ma’naviy barkamol shaxsni tarbiyalashning dolzarb masalalari. *Ta’lim va tarbiya ilmiy-metodik jurnali*, № 3, B. 45-51.

2. Karimova, V. (2018). *Psixologiya*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti.

3. Qo‘ldosheva, D. (2021). Yoshlar ma’naviyatini yuksaltirishda ommaviy axborot vositalarining o‘rni. *Yosh tadqiqotchilar jurnali*, № 1, B. 102-107.

4. To‘raev, A. (2019). Pedagogik mahorat asoslari. Toshkent: Akademnashr.

5. Yusupova, Sh. (2022). Ommaviy kommunikatsiyalar va jamiyat: XXI asrda ma’naviy qadriyatlarni shakllantirish. *O‘zbekiston jurnalistikasi muammolari* ilmiy-amaliy anjuman materiallari. Toshkent.

6. Zokirov, O. (2017). Ma’naviy tarbiya nazariyasi va metodikasi. Toshkent: Fan va texnologiya.

7. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senati Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. (www.lex.uz) - Mamlakat qonunlari va me’yoriy-huquqiy hujjatlari.